

ויבטל ממנו באחת כל העכובים והמכשולות, והיינו שיבין שגם זה אינו אלא נסיון, כי באמת אין לך דבר העומד בפני התשובה, כי 'כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה חוץ מצא' כידוע. וכענין אחר ששמע מאחורי בית קה"ק שובו בנים שובבים חוץ מאחר, אך כידוע לא היה לו לקבל אלא להבין כי מאחר ששמע זאת דרך אחוריים אף הוא יש לו לבוא בעקיפין ובחתירה, וזו תקנתו, כמ"ש (ב'חלק') לענין תשובת מנשה (שאף הוא חזר בשאלה, 'שנה ופירש' ומגלה פנים בתורה שלא כהלכה, וזו ג"כ דוגמא נאה לזכיות הפוכות לחובות, שכל נ"ה פנים ששנה בתורת כהנים נדרשות עכשיו בפיו דרשות של דופי ונעשות חובות וק"ל). 'ויעתר לו' אל תיקרי 'ויעתר' אלא ויחתר. [וגם כך מגיע לאותו מקום עצמו. וכידוע מכל צירופי הויה, צירוף והיה (לשון שמחה) של חדש תשרי, חדש התשובה, הוא היחיד שאינו משתנה בדרך יושר מדרך למפרע (בתוך אותיות השם כסדרן). וזו שמחתו, שכל פינות שאתה פונה אתה מגיע אליו יתברך. ע"ד 'אם אסק שמים (דרך יושר) — שם אתה, ואציע שאול (דרך עקיפין) — הנך. (ולא עוד אלא ש'הנך' משמע קרוב יותר מ'שם אתה'), אברת ממך — אליך].

דף פט

'מנין שאין מוחקין במקום שגודשין...' — הגר"א ז"ל (מובא בקול אליהו) גרס להפך: ברישא צריך לומר 'ת"ל איפה שלמה וצדק' כלומר, עשה צדק ואל תעשה עוול, למחוק במקום לגדוש. ובסיפא שפחת מן הדמים בגלל מחיקתו (או להפך, מוסיף וגודש), אין כאן 'עוול' (ואינו ממועט מ'צדק'), אלא שאעפ"כ אינו ממלא רצון הקב"ה, שצוה על 'אבן שלמה' — היינו, שלעולם לא ימכור באבן שאינה שלמה, אפילו כשנוהג ביושר ומנכה מן הדמים. וזהו שאמרו בסיפא 'ת"ל אבן שלמה'.

'נפש המאזנים' — הערוך (ערך 'נפש') פרש, שהוא הלשון שבתוך הצבת (-שבו אוחזין את המאזנים), כמו הנפש שבתוך הגוף. (ולפרוש רשב"ם, נקרא מרכז המאזנים 'נפש', והלשון בולטת ויוצאת משם).

(ע"ב) 'כדרך שאמרו לענין איסורן כך אמרו לענין טומאתן' — לשיטת רשב"ם, כיון שהכלי אסור בשימוש, אינו חשוב 'כלי' לקבלת טומאה. (ואולם אין ללמוד מכאן על כל כלי האסור בהנאה — שהרי הוא מותר לבן-נח, לא כן כאן שאיסורו משום גזל, האסור לב"נ. ואולם בגמרא (בחולין, ס"פ העור והרוטב) מבואר שמאכל האסור בהנאה, גם לב"נ — מקבל טומאה). וצריך לומר לפי זה, שעל הנחה זו, שכלי שאסור בשימוש אינו מקבל טומאה — לא הביאו עליה ראיה ממשנת כלים, כי שם מדובר לענין ידות הטומאה. כמ"ש בתוס'.

ובתוס' הרי"ד חולק על כך, שלענין טומאה נחשב הוא 'כלי' גם אם אסור לשקול בו. (קובץ שעורים). (בקהלות-יעקב (טהרות יא,ב) כתב לחלק בין טומאת אוכלין, שאין צריך שהאוכל יהא עומד לאכילה, אלא רק שיהא ראוי לאכילה. (ואולם צריך שיהא אותו מין מאכל עומד לאכילה באותו מקום, כדמשמע בפ"ג דעוקצין, אך אותה חתיכה מסימת אינה צריכה להיות עומדת לאכילה), לא כן בטומאת כלים, צריך שיהא הכלי עומד לשמש, וכל שאסור בשימוש אינו עומד לכך; — 'ומ"מ פרט זה אכתי אינו ברור אצלי ולא כתבתי אלא להעיר').

'אמר רב שמואל בר רב יצחק: אמרה, ומהאי קרא אמרה: 'כי ישרים דרכי ה'...' — כמו כן, כלפי מה שאמרו שמצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, כי 'מוטב ויהו שוגגין ואל יהו מזידין' — זה רק כאשר כולם שוגגין בדבר ולא ישמעו לנו אם נודיעם, אבל אם חלק מן האנשים, אם

נודיעם — יימנעו ולא יבואו לידי מכשול — מצוה למחות ולהודיע הדבר אע"פ שחלק מן השומעים יבואו להיות מזידין, 'כי ישרים דרכי ה', צדיקים ילכו בס...'. (עפ"י תשב"ץ ח"ב מז).

זמה משורה שהיא אחד משלשים וששה בלוג הקפידה עליו תורה... — כתב בספר החינוך (רנח): אף על פי שבשאר גזילות לא הקפידה תורה אלא בפרוטה, בענין המדות הקפידה תורה בכל שהיא. (וע' בשו"ע הגר"ז הל' מדות ומשקלות, א).

ואע"פ שאסור מן התורה לגזול אף פחות משה פרוטה, זהו משום 'חצי שיעור אסור מן התורה' (ע' בפוסקים ריש הל' גניבה), אבל כאן הלאו עצמו נאמר על כלשהו. ונפ"מ לענין שייחשב 'מושב' ועומד' (שלא חלה שבועה עליו), שלכמה שיטות אינו אלא בדבר המפורש בתורה, ועוד. — ע' שו"ת שבט הלוי ח"ה, קונטרס המצוות, מה.

ובשו"ת חתם סופר (חו"מ קעז) כתב שבדבר שאין העולם רגילים להקפיד עליו, כגון הכרעה במשקל קטן, וכן המוחק במקום שגודשים, ומוזיל המחיר, הגם שאין כאן רמאות, ואינו עובר בלאו ד'לא תעשו עול', אעפ"כ מצווים על כך במצות עשה ד'צדק'. ובשבט הלוי (שם מז) תמה על דבריו מדברי החינוך הנ"ל, שעובר בלאו אף בפחות מש"פ.

ולכאורה י"ל, שהחינוך מדבר ברמאות והטעיה אלא שאינו מגיע לש"פ, אבל דבר שאין דרך להקפיד עליו — אינו בכלל 'לא תעשו עול'.

באורים וענינים חדשים (בדרך טובים)

'לא יהיה לך בבינתך, מה טעם? משום איפה ואיפה. לא יהיה לך בכיסך, מה טעם? משום אבן ואבן' — בנכריה (ה) 'האיפה' — 'זאת הרשעה... וישלך את אבן העופרת אל פיה' — 'איפה' לשון אי פה, שהוא או כמות מסוימת וידועה 'כמה פה', ואם משנה בה ואינה מוגדרת, היא שואפת לאפס 'היכן פה' בכלל, כי לא נותר דבר בבית. (וכן מדת הרשעה כשהיא במדה ובמקום הצורך, הרי היא כשאר שבעיסה ו'הרע כסא לטוב', אך כיון שהיא מרעישה ומתפשטת לכבוש הכל, היא מתרועעת ומתפוררת לגמרי). וכן 'אבן' — ישנם אבנים טובות ומיני מתכות כסף וזהב שבכיס, שאם מקלקל בהן, הכל נעשה עפר — עופרת.

'אגרדמיין' — כנראה לשון פסיקה וחיתוך. כמו גרדומי תכלת ואזוב (בסופ"ג דמנחות), היינו כשנגדמו ונחתכו משיעורם. והיינו הממונה על כך שיהיו המדות חתוכות ופסוקות ולא מתרחבות ומשתנות. (ומכאן יש להבין לשם, שאין הכוונה לגדימה גמורה בלא שנתר כלל, אלא הכוונה לשיעור מנימלי ו'גבולי' שיש בו רק בכדי לקיים שמו של הדבר ותו לא. בעוד שהשיעור לכתחילה הוא אופטימאלי ומרווח, ועל כן אינו כ"כ קבוע ויציב כי מתרחב או מתקצר, כענין 'אין לו שיעור למעלה ויש לו שיעור למטה' ודו"ק).

(ע"ב) 'על כולן אמר רבן יוחנן בן זכאי, אוי לי אם אומר, אוי לי אם לא אומר' — שמעתי ממאן דהו דכלפי זה וכיוצא בזה אמר בשעת מותו, בסוף פרק 'אין עומדין' (ברכות כח:): 'לא עוד אלא שיש לפני שתי דרכים ואיני יודע באיזו דרך מוליכין אותי' — כי כן גם בחיי עמדותי לא אחת בפני שתי דרכים ששתיהן לא חלקות. וק"ל.

‘אמרה ומהאי קרא אמרה כי ישרים דרכי ה’ וצדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם’ — לפי פשוטו היינו כי ההיא דע”ו (נד): אם כן, לא יזריח הקב”ה חמה בעולמו מפני עכו”ם העובדין לה... אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידים ליתן את הדין. וכן ‘עולם התורה’ יש לו לנהוג כמנהגו, כי גם זו תורה ולימוד היא צריכה.

אמנם בעומק יותר יש לפרש, על דרך הכתוב (בתהלים יח) ‘עם גבר תמים תתמו... ועם עקש תתפתל’. כלומר, מאחר שישירים בעצם דרכי ה’, כך טובים שלעולם הם מגיעים אל יעדם גם אם לפעמים בדרך עקיפין. והיינו כי ‘צדיקים’ היינו הללו שעדיין זכאים הם וטרם באו לידי רמאות, ‘ילכו בהם’ כפשוטו וילמדו מה לא לעשות, כי יראו שת”ח בקיאים במעשי רמאים, (וכן הקונים מהם שגם הם מסתמא הגונים כי מצא מין את מינו, שימו לב וימנעו מהם הדבר). ואילו ‘פושעים’ — הללו שהם כבר רמאים — ‘יכשלו בהם’ בדברים האלו עצמם, ולפי עקמימותם דווקא יאמרו מאחר שת”ח אינם רמאים מסתמא אינם בקיאים ולא זו הדרך לרמות, או להיפך יסברו שת”ח באים עליהם ברמאות ומנסים לבלבל אותם, כך או כך יפעלו דרכי ה’ הישרים את פעולתם לברכה.

ובאמת יש ללמוד מכאן כלל רחב יותר, שכל ספק בדרך הנהגת הציבור (כגון ריב”ז נשיא ישראל), יש לנהוג בו בקום ועשה ולסמוך על היושר הבסיסי, הטבעי לישראל הגוי כולו, כי אין ציבור מתים וגמירי דלא כלה שבטא כו’, לעולם הטוב גובר בגוי קדוש, ועשייה ציבורית מצד שהיא עשייה הריהי מלכדת וכבר יש בה תקון וקדושה, (שכידוע לתאור יבקש נפרד, כי היצה”ר הפרטי שעיקר ענינו לגרמיה, אינו נוטה ואינו מסוגל באמת להתחבר אל יצה”ר של אחר, וקשר רשעים אינו מן המניין, משא”כ יצר טוב שמח להתחבר ומתחזק בכ”א ע”י חברו), ודוקא המניעה מלעשות מפוררת ומרועעת (שרש הרע — רעוע) החיבור, משא”כ היחיד לעצמו, מאן ספין ומאן רקיע וצריך לחשוך בעצמו כי סורו רע, וע”כ שב ואל תעשה עדיף. ואכמ”ל יותר].

‘לא ישהה אדם מדה חסרה או יתרה בתוך ביתו... אבל עושה הוא סאה תרקב וחצי תרקב...’ — לפי ההמשך היה נראה לכאורה שרצה לומר דלא ישהנה אא”כ חסרה (או תקנה בידים) עד כדי המדה הבאה אחריה, אבל עושה הוא סאה — תרקב, ותרקב — חצי תרקב וכן כולם. (וכענין שמצינו לענין שחיקת מטבעות — בב”מ נב), אך מטבע הדברים נשמטים הכפולים (וכדלעיל במשנה ‘אחד לעשרה’ שר”ל אחד מעשרה לעשרה עי”ש).

‘ככתבם וכלשונם’

‘מעמידין אגרדמין בין למדות בין לשערים’ — ‘... ור’ חגי ור’ ירמיה (בירושלמי ברכות ו,א) היו מקימים מצוה זו, ואפשר שהם היו הממונים המחזירין על החנויות על פי בית דין. אי נמי הם היו הב”ד... ובירך ‘אשר קדשנו לקדש המדות והמאזנים ולתקן השערים’, שכל המצוות טעונות ברכה. כן מצאתי לרבינו אליהו שהיה מברך כשהיה נותן צדקה או מלוה לעני, וכל בכל המצוות, ולא נהגו העולם אלא במקצת מצוות מברכין ובקצת אין מברכין, וכבר נשאל הרשב”א על הדבר ונדחק לתת טעם מה נשתנה אלו מאלו’. (פירוש בעל ה’חרדים’ על הירושלמי, שם. ומובא בשו”ת שבט הלוי ח”ה, קונטרס המצוות — מו,ב).

‘(ע”ב) אמר רב שמואל בר רב יצחק: אמרה, ומהאי קרא אמרה: כי ישרים דרכי ה’...’ — עוד נראה ברור שמחוייבין לברר הדין אף אם יש לחוש ליציאת איזה ממשול לאיזה טועים ושוטים, כמפורש בב”ב דף פ”ט על הא דאמר ריב”ז, אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר... ובירור הדין אף לקולא הוא חיוב גדול מלימוד התורה, שזה עצמו הוא הילוך טוב לצדיקים...’. (מתוך תשובה בשו”ת אגרות משה יו”ד ח”ב מה).

— חוברת לד —

ב"ה

בבא בתרא, דף צ

כלי-המדה המנויים בגמרא ויחסם זה לזה
(בהשוואה למדות הנפח בימינו)

הנפח (בקירוב) בליטר / סמ"ק (3)	מדות הלח	מדות היבש
246 — 429 ליטר		[כור = חומר] ¹
123 — 214.5 ליטר		[לתך] (1/2 כור)
24.6 — 42.9 ליטר	[בת]	[איפה] (3 סאים)
8.2 — 14.3 ליטר	[גרב]	סאה ⁵ (6 קבין)
4.1 — 7.1 ליטר	הין (12 לוג)	תרקב (3 קבין; 1/2)
(לא עשו מדת 2 קבים, דאתי לאחלופי בחצי תרקב)		
2 — 3.5 ליטר	חצי ההין (6 לוג)	חצי תרקב ⁴ (1.5 קב)
1.3 — 2.3 ליטר	שלישית ההין (4 לוג)	קב
1 — 1.8 ליטר	רביעית ההין (3 לוג)	(אין לעשות מדה מגבילה ²)
691.2 — 1194.4 סמ"ק	(לא מוזכרת מקבילה)	חצי קב
345.6 — 597.2 סמ"ק	לוג (6 ביצים)	רובע (הקב)
172.8 — 298.6 סמ"ק	חצי לוג	תומן (שמינית הקב. ר"ח)
86.4 — 149.3 סמ"ק	רביעית (ביצה ומחצה)	חצי תומן
69.1 — 119.4 סמ"ק	עוכלא (1/20 הקב; 1/5 הלוג)	
5.4 — 9.3 סמ"ק	קורטוב — (שמינית שבשמינית הלוג)	(אין דרך למדוד יבש בכלי קטן כ"כ. רשב"ם)

ההערות לטבלא — מעבר לדף

- ב. 1) מחלוקת חכמים ור' יהודה, כנ"ל.
2) פטור אף לדעת חכמים, שאין עליו לשמרו יותר מהאב עצמו שמסרו לקטן, ואע"פ שנטל הצלוחית בידו, אין בכך כדי לחייבו, שאבידה מדעת האב היא מעיקרא.
3) לדעת הסובר 'שואל שלא מדעת — גזלן', נתחייב באחריות, והחזרתו לידי הקטן אינה פוטרתו מאחריות. (וכן הלכה). ולדעת הסובר 'שואל הוא', נפטר בהשבתו לקטן, שלמקום שלקח — מחזיר. (וכן פרשו רבא ור' זירא את מח' ר' יהודה וחכמים).
4) החנוני חייב, כדשמואל, שנעשה כלוקח או כשואל (מדעת, שחייב להחזירו לבעלים. עתוס') על הצלוחית. ודוקא אם דמיה קצובין, אבל אם אינם קצובים, אינו נעשה כלוקח, ופטור. וכדלהלן).

דף פח

- קמז. א. העומד על המקח ונטלו על מנת לבקרו כדי לקנותו — מה דינו לענין חיוב אחריות אונסין או גניבה ואבידה כשארע הפסד ונזק למקח, כאשר היה בידי.
ב. היה בורר פירות בשוק וגמר בלבו לקנותם ואח"כ נמלך — האם מותר לו להחזירם, והאם נתחייב לעשרם?

- א. בדבר שדמיו קצובין, ויש לו קופצים הרבה לקנותו — חייב באחריות, (אם כלוקח, אם כשואל — שכל ההנאה שלו. ע' בראשונים. וי"א שבזבנא חריפא לא בעד דמיו קצובין — עריטב"א ו'חכמת שלמה' חו"מ ר, יא).
(ואם גלה דעתו שאינו חפץ בו — נחלקו הפוסקים אם דינו כשואל, שומר-שכר או שומר-חנם - ע' חו"מ ר, יא).
ב. מותר לו להחזירם ופטור ממעשר. ואולם ירא שמים, נתחייב לעשר קודם שמחזיר. (והוא מחזיר רק מדעת המוכר. תוס'. וכל זה דוקא כשנטל באופן שהמוכר שוב אינו יכול לחזור בו, אבל אם יכול המוכר לחזור — אינו חייב במעשר. ע' חר"מ"ש).

דפים פח — פט

- קמז. אלו אזהרות דרשו מן הכתוב בפרשת מדות ומשקלות?

- דרשו שיש להוסיף הכרע המשקל לקונה, (אם בהכרעה בשעת המשקל, אם בתוספת אחר ששוקל עין בעין — כפי המנהג שבאותו מקום).
עוד דרשו, אין מוחקין במקום שגודשין, או להפך. וכן אין מעיינים במקום שמכריעים ולהפך, ואפילו אם הלה מוחל. (רשב"ם, שמא יבואו אחרים לידי רמאות. והתוס' פרשו בע"א), ואפילו אם מוסיף או פוחת על הדמים משום כך — שמא יבואו אחרים לרמאות.
כשמודד קרקע בחבל — יש למוד לשני הצדדים (כגון בשותפין שחולקים קרקע) בימות החמה או בימות הגשמים, שמדת החבל (והקרקע) שוה.
אסור מן התורה להתקין מדות ומשקלות שאינם של צדק כדי למדוד בהם. ועוד אסרו להשהות מדה חסרה או יתרה בתוך ביתו, גם אם אין בדעתו להשתמש בהם, שמא ישתמשו בהם, ואפילו כשאינם מאושרים מאת המלכות וכיו"ב, שבדרך כלל אנשים נמנעים מלמדוד בהן — חוששין שבשעת הדחק והלחץ, ימדדו בהם.
ובכלל זה, שלא לעשות משקלות מעץ ואבר ודומיהן — חומרים שמחלידים ונשחקים ונחסרים או שעלול להדבק בהם שומן ושאר דברים, לפי שאינם חלקים. וכן ה'מחק' לא יא עבה בצד אחד ודק בצד האחר, ושלא יהא מדי קל ולא מדי כבד, שאז המחיקה לא תיעשה כראות.

וכן עובר באיסור תורה בהטמנת משקלות במלח, אף קודם שמדד. וכן אסרו להתקין כלי מדידה הקרובים זל"ז בנפחם, (בהפרש של רובע או פחות, במידות גדולות), שמא יטעו ויחליפו מדה בחברתה, כמפורט בגמרא. ועוד דרשו מן הכתוב שקשה ענשן של מידות יותר מענשן של עריות. וכן דרשו שהעיות במדות ומשקלות גורמת לעוני ומחסור, והזהירות בהן מביאה ברכה ועושר.

דפים צ — צא

קמח. א. עד כמה התיירו להגדיל את המדות, ומדוע?

ב. אלו פרטי דיני אגירת מזון מובאים בגמרא?

ג. אלו הלכות נוספות נאמרו בגמרא, שמטרתן למנוע ייקור מצרכי המזון והפקעת שערים?

- א. התיירו להוסיף על המדות (בפעם אחת) עד ששית מלבר (ועד בכלל). ולמדו זאת מן הכתוב ביחזקאל. והטעם, שחוששין מטעויות של אלו שאינם יודעים משינוי המדה, ונמצא ביותר משתות מקחן בטל. (עפ"י רשב"ם).
- ב. אין אוצרין (בא"י ובכל מקום שיש בו רבו ישראל. רשב"ם ו"פ. וע' ערוה"ש) פירות — דברים שיש בהם חיי נפש (לאפוקי מתבלינים וכדו'). ודוקא בלוקח מן השוק, אבל מן הגדל אצלו — מותר. וכן בארץ ישראל מותר לאצור פירות לצורך השנה הששית, השביעית והשמינית. ובשני בצורת אסור לאצור כלל, יותר מפרנסת ביתו לשנה אחת. (ערשב"ם ופוסקים).
- ג. אסרו על החנוני להשתכר ב'חיי נפש' ביותר משתות (מלבד הוצאות טרחתו וכדומה — ע' ב"מ מ:). אסרו להוציא פירות מא"י בשל כך. (אך זה דוקא בא"י, משום ישובה), וכן אסרו להשתכר בא"י בדברים שיש בהם חיי נפש, למכרם בשוק, אלא אם 'משכח שכיה'. (והפליגו עוד בחומר עון מפקיעי השערים).

דפים צב — צג

קמט. א. האם הולכין בממון אחר הרוב?

ב. אלו נידונים קישרו בגמרא לשאלת 'הולכין בממון אחר הרוב', ואלו נידונים הפרידו משאלה זו?

- א. נחלקו בדבר רב ושמואל: לרב — הולכין בממון אחר הרוב. לשמואל — אין הולכין. (והלכתא כוותיה בדיני — חו"מ רלב, כא; רצב, י'). (ואמרו בגמרא שאף תנאים נחלקו בדבר).
- (כתבו ראשונים שהשאלה היא רק באופן שה'רוב' בא להוציא ממון ממוחזק. עוד כתבו, שחזקת הגוף מצטרפת עם הרוב להוציא ממון אף לשמואל. וי"א שאם זה שהרוב לצידו, טוען טענת 'ברי' — מודה שמואל שמוציאין. וי"א שאם המוחזק 'שמא' מודה שמואל. וי"א שב'רובא דאיתא קמן' או ב'רוב גמור' מודה שמואל שמועיל. וי"א שאם הרוב כבר הכריע לענין שאלות אחרות, הרי הוא תקף גם בממון. וי"א שאם הדמים מסייעים ל'מיעוט', אף רב מודה שאין הולכין אחר הרוב).
- ב. עיקר המחלוקת נאמרה במוכר שור לחברו (שדרכו לקנות לעתים לחרישה ולעתים לשחיטה), ונמצא נגחן, (ואין הוכחה מצד הדמים — כגון שהתיקר הבשר) והמוכר מוחזק בדמים — לרב, יכול הלוקח לומר 'לחרישה קניתי' כרוב הקונים שוורים, והרי זה מקח טעות, וחייב המוכר לתת את כספו בחזרה. ולשמואל — יכול המוכר לטעון 'לשחיטה מכרתיו לך'.